

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่สมัยโบราณ การก่อสร้างอาคารขึ้นมาไม่ว่าจะด้วยจุดประสงค์ใด ๆ ก็ตาม ถ้าต้องการให้มีแสงสว่างเข้าสู่ภายในแล้ว จำต้องมีการเจาะช่องเปิดผนัง ซึ่งอาจเป็นประตูหรือหน้าต่างก็ได้ ช่องเปิดเหล่านี้ นอกจากให้ประโยชน์ในการรับแสงจากภายนอกเข้าสู่ภายในอาคารแล้ว ยังเพื่อระบายความร้อน ระบายอากาศและความอับชื้น นอกจากนั้นยังใช้เป็นช่องมองออกสู่ภายนอกและยังสามารถมองเข้าสู่ภายในอาคารได้อีกด้วย¹

สังเกตได้ว่า อาคารในสมัยก่อนเท่าที่พบหลักฐานนั้น เป็นอาคารประเภทศาสนสถานทั้งสิ้น เนื่องจากอาคารเหล่านี้ใช้วัสดุถาวรในการก่อสร้าง จำพวกอิฐหรือหิน² และจากหลักฐานจะเห็นได้ว่า อาคารประเภทศาสนสถานเหล่านี้ล้วนมีช่องเปิด ประเภทช่องแสงทั้งสิ้น หามิช่องเปิดที่เป็นหน้าต่างสี่เหลี่ยมเปิดกว้างไม่ อาจเนื่องด้วย เทคนิคและความชำนาญของช่างในการก่อสร้างสมัยก่อน³ หรืออาคารประเภทศาสนสถานนั้น ไม่ได้สร้างเพื่อการอยู่อาศัย จึงไม่ต้องการแสง และการระบายอากาศที่มากนัก รวมทั้งการเจาะช่องแสงนั้นย่อมมีผลกระทบต่อปริมาณแสงสว่างที่สาดส่องเข้าไปนั้นต้องลดลง ซึ่งทำให้ภายในอาคารมีลักษณะที่ค่อนข้างมืด ย่อมทำให้เกิดคุณภาพของแสงสว่างภายในที่มีความนุ่มนวลอันจะช่วยขับให้บรรยากาศโดยรวมดูสงบและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น⁴

สำหรับรูปแบบช่องแสงของอุโบสถ และวิหารในสมัยอยุธยา นั้น จากหลักฐานที่พบ ได้แสดงให้เห็นว่า มีการสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น หรือก่อนหน้านั้น แล้วมีการคลี่คลาย

¹ สมคิด จิระทัศนกุล, คติ สัญลักษณ์ และความหมายของขุมประตู - หน้าต่างไทย (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, 2546) , 413.

² สุจิตต์ วงษ์เทศ, อยุธยาที่ยิ่งใหญ่ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2546), 137.

³ สมใจ นิ่มเล็ก ราชบัณฑิต, อุโบสถ สถาปัตยกรรมไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2547), 91.

⁴ สมคิด จิระทัศนกุล, คติ สัญลักษณ์ และความหมายของขุมประตู - หน้าต่างไทย, 214.

รูปแบบออกไปในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งการจัดรูปแบบของช่องแสงในครั้งนี้ ได้จัดโดยการใช้ยุคสมัยของวัดเป็นเกณฑ์ คือ

1. ช่องแสงแบบซี่ลูกกรง พบในสมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง เช่น วัดธรรมิกราช และวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นต้น

2. ช่องแสงแบบที่มีลวดลายปูนปั้นประดับ พบในสมัยสุโขทัยตอนปลาย เช่น วัดนางพญา (ช่องแสงแบบที่มีลวดลายปูนปั้นประดับที่วัดนางพญา จ.สุโขทัย เป็นลวดลายปูนปั้นที่อยู่บนช่องแสง) และสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง เช่น วัดไผ่ และวัดพระศรีสรรเพชญ์ (ช่องแสงแบบที่มีลวดลายปูนปั้นประดับที่วัดไผ่ จ.ลพบุรี เป็นลวดลายปูนปั้นที่อยู่บนช่องแสงเช่นเดียวกับวัดนางพญา แต่ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นการประดับลวดลายปูนปั้นระหว่างช่องแสง)

3. ช่องแสงแบบลายกุดั่น⁵ หรือลูกกรงประดับดอกเหลี่ยม พบในสมัยอยุธยาตอนกลางถึงตอนปลาย เช่น วัดไผ่ วัดไชยวัฒนาราม และวัดหน้าพระเมรุ เป็นต้น

4. ช่องปรุ พบในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์⁶ เป็นต้น

นักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษา วิเคราะห์ถึงรูปแบบของช่องแสงในแต่ละยุค ตั้งแต่ที่มาในรูปแบบของช่องแสงสมัยแรกเริ่ม โดยเฉพาะช่องแสงแบบลูกกรงประดับดอกเหลี่ยม ที่นักวิชาการกล่าวถึงค่อนข้างมากในเรื่องของแรงบันดาลใจ และช่วงเวลาในการสร้าง รวมถึงช่องแสงที่มีลักษณะเป็นช่องปรุ ซึ่งได้รับการสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นช่องแสงในช่วงสุดท้าย

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือการทำช่องแสงนั้นได้รับความนิยมนับถึงขั้นที่มีการพัฒนารูปแบบออกไปหลากหลาย แต่ช่องแสงที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาหรืออาจเกิดขึ้นก่อนหน้านั้น ก็ได้หยุดทำลงในสมัยเดียวกัน

ทั้งนี้เนื่องจากการทำช่องแสงได้หมดความนิยม หรือการทำช่องเปิดอาคารมีเทคนิคทางการช่างมากขึ้น ช่องแสงจึงมีลักษณะเป็นช่องหน้าต่างสี่เหลี่ยมเปิดกว้าง รวมถึงมีลักษณะเป็น

⁵ ช่องแสงแบบลายกุดั่นคือช่องแสงที่ถูกแต่งใหม่โดยการก่ออิฐเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนชั้นเป็นระยะ ๆ ขึ้นไปซึ่งทำให้เกิดโครงรูปของแท่งที่ทับซ้อนกันที่หักไปมาตามแนวการย่อมุมเข้าออก อ้างจาก สมคิด จิระทัศนกุล, *คติ สัญลักษณ์ และความหมายของขัณฑ์ประตู - หน้าต่างไทย*, 234.

⁶ ถึงแม้ว่าวัดพระศรีสรรเพชญ์นั้นถูกสร้างในสมัยอยุธยาตอนกลาง แต่หลักฐานจากพงศาวดารกล่าวว่า วัดนี้ได้ซ่อมถึง 2 ครั้ง คือในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง กับในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เพราะฉะนั้นรูปแบบช่องปรุจึงอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย อ้างจาก ศรี อัมมาตยกุล, *นันทียังหวัดพระนครศรีอยุธยา* (ม.ป.ท., ม.ป.ป. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในวาระงานพระราชทานเพลิงศพ นายหล่อ บุญชนิดย์ ตุลาคม 2505), 17.

ทรงกลีบบัว และลักษณะการทำหน้าต่างเปิดกว้างเช่นนี้ ก็ได้รับความนิยม สืบทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์จนยุคปัจจุบัน

การศึกษาในครั้งนี้ จึงเป็นการรวบรวมข้อมูลเดิมที่มีอยู่ เพื่อทบทวน ตรวจสอบ และเพิ่มเติมความเข้าใจใหม่ ๆ เพื่อประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเอง และผู้ที่มีความสนใจ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงที่มาเกี่ยวกับรูปแบบช่องแสงอุโบสถและวิหารในสมัยอยุธยา
2. เพื่อศึกษาถึงรูปแบบ รวมถึงเทคนิคในการทำช่องแสงอุโบสถ และวิหารในสมัยอยุธยา
3. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุที่ช่องแสงอุโบสถและวิหารที่มีช่องแสง ในสมัยอยุธยานั้นได้หมดความนิยมลงไป

ประโยชน์ของการศึกษา

1. ได้ทราบถึงที่มาเกี่ยวกับรูปแบบช่องแสงอุโบสถและวิหาร ในสมัยอยุธยา
2. ได้ทราบถึงรูปแบบรวมถึงเทคนิค ในการทำช่องแสงอุโบสถและวิหารในสมัยอยุธยา
3. ได้ทราบถึงสาเหตุที่ช่องแสงอุโบสถและวิหาร ในสมัยอยุธยาหมดความนิยมลงไป

สมมุติฐานของการศึกษา

การก่อสร้างอาคารประเภทโบสถ์หรือวิหารนั้น หากต้องการให้มีแสงเข้าสู่ภายในอาคาร ก็จำต้อง มีการเจาะช่องแสงเกิดขึ้น ซึ่งการเจาะช่องแสงนั้นอาจทำการเจาะเป็นช่องลูกกรง หรือ ทำออกมาในรูปแบบของหน้าต่างเปิดกว้างก็ได้

สำหรับช่องแสงในสมัยอยุธยานั้นในระยะแรก ๆ ที่มีการทำช่องแสงแบบซี่ลูกกรงอาจเนื่องมาจาก ความต้องการเฉลี่ยพื้นที่ในการรับน้ำหนักของผนัง อาจเพราะช่างคงยังไม่มีควมชำนาญพอที่จะสร้างช่องหน้าต่างแบบเปิดกว้างได้ ต่อมาจึงได้คลี่คลายรูปแบบของช่องแสงออกมา ในลักษณะของงานประดับมากยิ่งขึ้น

จนถึงช่วงปลายของสมัยอยุธยา ที่มีวิทยาการจากต่างชาติเข้ามา อาจยังผลให้การทำรูปแบบของช่องแสงมีลักษณะเป็นช่องหน้าต่าง เช่นเดียวกับทางฝรั่งเศสหรือทางเปอร์เซียไป และความนิยมใหม่นี้ก็กลายเป็นแบบแผนของช่องหน้าต่างตราบจนปัจจุบัน

ขั้นตอนการศึกษา

1. เก็บข้อมูลภาคเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลทางด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องและมีประโยชน์ต่อการศึกษา
2. เก็บข้อมูลภาคสนามและถ่ายภาพช่องแสงที่อยู่ในกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
3. ดำเนินการวิเคราะห์ทางด้านรูปแบบและแนวคิดที่อาจส่งอิทธิพลให้แก่นัน
4. สรุปผล และนำเสนอผลการศึกษา

ขอบเขตการศึกษา

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

ศึกษาเฉพาะรูปแบบช่องแสงของอุโบสถ และวิหาร ในสมัยอยุธยา